

УДК 001(091)

Я. В. Андруцька

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

«СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ» МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА ЯК УОСОБЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО БУТТЯ ЛЮДСТВА

Проаналізовано твір митрополита Іларіона Київського «Слово про закон і благодать» як втілення світоглядного розуміння історії людства через призму християнства.

Ключові слова: благо, закон, християнство, Бог, душа.

Проанализировано произведение митрополита Иллариона Киевского «Слово о законе и благодати» как воплощение мировоззренческого понимания истории человечества сквозь призму христианства.

Ключевые слова: благо, закон, христианство, Бог, душа.

The article analyzes the work of Metropolitan Hilarie of Kiev «Sermon on Law and Grace» as the embodiment of the philosophical understanding of human history through the prism of Christianity.

Keywords: welfare, law, Christianity, God, soul.

Актуальність теми. Запровадження християнства на Русі сприяло зміцненню державності, поширенню писемності, створенню визначних пам'яток літератури. Під його впливом розвивалися живопис, кам'яна архітектура, музичне мистецтво, розширювалися і зміцнювалися культурні зв'язки Русі з Візантією, Болгарією, країнами Західної Європи. Разом з християнством на східнослов'янських землях були запроваджені церковний візантійський календар, культ «чудотворних» ікон, культ святих. Християнство внесло суттєві зміни у світогляд певних людей. Якщо в основі політеїстичних релігійних вірувань стародавніх слов'ян містився страх перед стихійними силами природи, ворожими і панівними, то християнство плекало надію на порятунок, почуття захоплення навколишнім світом. Коли християнство стало державною релігією Київської Русі, виникла потреба ознайомити віруючих з Біблією, життями святих, проповідями, а також з історією християнства та його світоглядом. Першим кроком на шляху створення давньоруської літератури було перенесення з Візантії та Болгарії культової літератури. Але важливі політичні й історичні проблеми висвітлювалися у творах оригінальної руської літератури, що ґрунтувалася на досвіді усної дохристиянської культури. Специфіка релігійного змісту, можливості доступу до досягнень світової культури сприяли тому, що першими руськими письменниками були переважно священнослужителі: київський митрополит Іларіон, митрополит Климент Смолятич, монах-літописець Нестор, єпископи Кирило Турівський та Лука Жидята, дяк Григорій, ігумен Печерського монастиря Феодосій, ігумен Сильвестр та ін. Основним джерелом викладу філософських соціальних і морально-етичних проблем на Русі була Біблія, зокрема Новий Заповіт.

Іларіон, митрополит Київський, був одним із тих мислителів, з яких починалася українська філософська думка. Незважаючи на те, що Іларіону приписувалося багато творів, достеменно йому належать три – «Слово про закон і благодать», «Молитва» й «Сповідання віри», серед яких найзначнішим є зазначений першим.

«Слово про закон і благодать» є визначним у тому сенсі, що відображає деякі риси, які визначили в подальшому своєрідність вітчизняної філософської думки. Щодо цього характерним є виразне спрямування твору до поєднання найзагальніших міркувань щодо історії людства в цілому із проблемами злободенного суспільно-політичного життя, тієї реальної суспільної дійсності, до якої належав автор твору [1, с. 50].

Дослідженням творчості митрополита Іларіона Київського та взагалі епохи Київської Русі займалися багато дослідників, зокрема, А. М. Вальчук, В. Горський,

І. Данилевський, І. М. Жданов, А. М. Молдован, А. Н. Насонов, Н. Н. Никитенко, Н. Н. Розов, Ю. Сватко, О. Сирцова, В. Н. Топоров, Г. П. Федотов та ін.

Метою статті є аналіз твору митрополита Іларіона Київського «Слово про закон і благодать». Дана мета обумовила постановку наступних завдань:

- проаналізувати поняття «закон» і «благодать» згідно з розумінням Іларіона;
- з'ясувати призначення історії в Київській Русі на основі твору «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона.

Як видно з назви, ключовими у творі Іларіона виступають поняття «закон» і «благодать». Ці поняття сприймаються як загадкові, на інтуїтивному рівні відчувається їх глибинне значення, особливо, коли вони розглядаються в своєму протиставленні одне одному. Одразу слід зазначити, що Іларіон не розкриває змісту цих понять, адже звертається він «не до необізнаних» людей, а до «надзвичайно сповнених насолоди книжної» [3, с. 92]. Роль митрополита Іларіона у становленні духовної культури Київської Русі величезна. Він першим осмислив і представив у образній формі історичне місце оновленої прийняттям християнства Русі серед народів світу. Створена Іларіоном концепція вітчизняної історії стала підґрунтям ідейного самоусвідомлення давньоруського суспільства і, значною мірою, сучасного розуміння її раних етапів. Іларіон бачив історію у типовому для середньовічного способу мислення, тобто пройнятому відчуттям поступального розвитку людства в часі. В. Горський вважає, що однією з провідних тем твору «Слово про закон і благодать» є уявлення історії як процесу, де нове нездоланно приходить на зміну старому, де рух невинно здійснюється по висхідній [1, с. 54].

У зв'язку з даними обставинами постає проблема з'ясування, що вкладав Іларіон Київський у поняття «закон» і «благодать», осмислення цих понять на раціональному рівні, а відтак простеження, як моральний зміст цих понять впливав на зрозуміння ним місця Русі серед інших народів, її історичної долі, одним словом, національної ідеї. Що таке взагалі «Закон»? «Закон» – це Старий Заповіт Біблії, зокрема перші його п'ять книг, так зване П'ятикнижжя Мойсееве: книги Буття, Вихід, Левіт, Числа, Второзаконня, в яких викладено іудейське вчення. Іларіон тлумачить «закон» як віру, що передувала християнству, була замкнута в одному народі і мала в собі риси поганства. Тоді доречно постає питання, що таке «благодать» і як можна порівняти ці поняття? «Благодать» – основоположне поняття християнського віровчення, викладеного в Новому Завіті Біблії. У «благодаті» вбачається особлива сила, нібито послана від Бога, яка дає можливість подолати притаманну людям гріховність і досягти спасіння. Іларіон вважає «благодать» вищим ступенем розвитку людства, основою віри, відкритою для всіх народів. Це дає змогу йому обґрунтувати незалежність Русі в царині релігії й церковної організації, її рівноправність з іншими християнськими країнами [3, с. 93].

Іларіон дотримується у своєму тлумаченні відзначеного апостолом Павлом у «Посланні до Галатів» протиставлення Закону і Благодаті, але не обмежується тільки цим. Для нього важливо ввести обидві протилежності в контекст єдиної історії спасіння. Субстанційною основою історії є не боротьба Добра і Зла, бо зло – це тільки нестача Добра, що не дає змоги нам побачити Добро у всьому прояві. Тому історія спасіння уявляється як прозрівання людини. Рух від Закону до Благодаті уявляється «як перехід від темряви ночі до ясного сонячного дня» [1, с. 55]. Як зазначає О. Сирцова: «Можна навіть сказати, що в цілому для образно-поетичного ладу «Слова про закон і благодать» Іларіона інтерпретація гріха, зла й п'ятми як відсутності світла є одним з ключових образів» [4, с. 150].

Перед Богом всі люди рівні, всі народи покликані Благодаттю до спасіння, тільки одні скоріше, а інші – пізніше. Іларіон вважав, що «Старий Заповіт» – це Закон, що суперечить «Новому Заповіту», тобто Благодаті. Такий закон розділяє народи, підвищуючи одні і принижуючи інші, засвідчуючи тим самим рабське становище людства. Закон був притаманний «юдеям». Іларіон вважав, що Бог є творцем не лише поодиноких людей, а цілих народів, тому кожен християнин несе відповідальність не тільки за власні вчинки, а й за вчинки всього народу [1, с. 56–58].

Митрополит Іларіон поставив перед собою складне історико-філософське завдання – довести ідею рівності всіх народів, підвести читачів до ідеї включення давньоруського народу у всесвітню історію, показати, що руська земля «славиться в усіх чотирьох кінцях Землі». Як церковний діяч, митрополит Іларіон, безумовно, на перше місце ставить «божественну мудрість». Він визнає за законом його позитивну роль, у то-

му числі й виховальну, хоча й ставиться до нього в цілому негативно. Для нього закон – це лише етап переходу до благодаті. Етап цей необов'язковий для кожного окремого народу, оскільки до благодаті переходять народи, які не знали закону.

Під благодаттю він розуміє щось на зразок амністії, яку Бог дає всім людям незалежно від якихось обставин, а також як можливість кожному прилучитися до Бога, стати Божим. Той, хто приймає благодать, стає сином Божим і починає жити новим життям. Нове життя відбувається в Святому Дусі, яким проймається людина, що створює можливість для саморегуляції поведінки людини. Можливість саморегуляції, у свою чергу, уможлиблює відхід від закону як від зовнішньої регуляції. Подолання закону і сприйняття благодаті означає, за Іларіоном, набуття духовної свободи.

Таке розуміння понять «закон» і «благодать», їх морального змісту вплинуло на зміст національної ідеї, представленій Іларіоном. Іларіон вважає, що з приходом благодаті Божої історична роль євреїв закінчується й її починають грати інші народи, серед яких і Русь. Ці народи незалежні, діяльні, рівні в благодаті. Така позиція допомагала Іларіону Київському в тогочасній ситуації відстоювати суверенітет Русі, вселяла оптимізм відносно її долі.

Висновки. Філософська думка Київської Русі як живе історичне явище мала свій образ, свій духовний досвід, відтворювала дух своєї епохи. У ній можна виділити такі принципи, ідеї й особливості:

- загальна спрямованість на вирішення актуальних питань суспільного буття;
- обґрунтування духовно-практичної форми освоєння світу;
- увага до проблем людини, пізнання, смисловиттєвої проблематики;
- вірність і дотримання канонів і традицій православної віри;
- у сфері соціальних і моральних стосунків переважання загальнолюдських ідеалів добра і краси, мужності, вірності, чесності, щирості, простоти [2, с. 20 – 27].

Мабуть, вперше ствердження величі та єдності «землі Руської» знайшло свій прояв у «Слові про закон і благодать» Іларіона.

Перспективи. Дана стаття у подальшому послужить теоретичним підґрунтям для дослідження української філософської думки.

Бібліографічні посилання

1. Давньоруські любомудри / В. Горський, О. Вдовина, Ю. Завгородній, О. Киричок. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 304 с.
2. **Замалеев А. Ф.** Мыслители Киевской Руси / А. Ф. Замалеев, В. А. Зоц. – К.: Вища школа, 1981. – 159 с.
3. **Іларіон Київський.** Слово про закон і благодать / Іларіон Київський // Філософська думка. – 1988. – № 4. – С. 89–101.
4. **Сирцова О.** Апокрифічна апокаліптика: Філософська екзегеза і текстологія / О. Сирцова. – К., 2000.

Надійшла до редколегії 09.01.2012 р.

УДК 140.8+316.6

С. В. Глазунов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГНІВ ЯК ЧИННИК У ЛЮДСЬКОМУ БУТТІ: СВІТОГЛЯДНІ Й СОЦІАЛЬНО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Розглянуто соціально-філософські підходи до вирішення проблеми запобігання та мінімізації руйнівних наслідків вияву людського гніву в суспільному та приватному житті.

Ключові слова: емоції, гнів, природа, наслідки, можливості подолання гніву, взаємозв'язок світорозуміння із соціальною практикою.